

THE WOMAN IN THE HALLIPA CYCLE - FROM SENSIBILITY TO SENSITIVITY AND DECADENT SEXUALITY

Simona Liutiev, PhD Student, University of Pitești

Abstract:

In her first writings, Hortensia Papadat Bengescu displayed heroines with an excessive sensibility, and later, in her novels, this sensibility is driven to the pathology; the lack of feminine components or the gender confusion identity leads to ruining the personality up to the inability of assuming or achieving the maternal spirit.

With no vitality, merely products of the social atmosphere, the women of the Hallipa cycle slip either into adultery or into degeneration as a stigma of decadency. They repress their erotic instincts or emotions and fall ill due to the efforts of hiding their libido. Love itself means only one person's ability to preoccupy another person's spirit. Snob, fanatic, androgynous, adulterine, narcissistic, hysterical, the model woman, the inhibited woman, the jealous, they all suffer of an erotic and social frustration. Aristocrats or just privileged, biopsychological predestined, the heroines end up in decline, their filiations do not overrun two generations. They are shut down both to the outer world and to the inner world, either in the spirit of a modern erotic behaviour that is not matrimonially consecrated, or in the spirit of an institutionalized love, anchored in a seduction game that looks more like a war of sexes. Put in the second place by their fathers, husbands, children, surrounded by men who only seem mirror reflections of the women, they develop a strange adversity, some kind of conflict like a continuous procustation. The fine reproduction through psychoanalysis of the liminary conditions between sensations and emotions confers fiction an exaggerated erotic subjectivity, as a configuration of the feminine soul mystery.

Key word: emotion, erotic instinct, degeneration, libido spirit

Femeile ciclului Hallipa - de la sensibilitate la senzitivitate și sexualitate decadentă

I. Literatura feminină

În trecerea lor de la romantism la decadentism, eroinele nu mai sunt năvalnice firi ale naturii și instinctului, ci femei care traversează școala simțurilor cu cartea în mână, a căror sensibilitate le-a transformat în senzitive, în nevrotice. Femeinitatea pregnantă a contribuit la o eroare de percepție și catalogare critică confuză a literaturii feminine. Pe cât de perfecte în supraindividualitatea lor, eroinele Hortensiei Papadat Bengescu sunt pe atât de marginale în comportamente, distingând-o net de personajele proustiene și apropiind-o de "rousseau-ism" (prin personajele Nory-Dia, Cornelia-Dia, Nory-Aneta),²³ de simbolism prin aspirațiile nelămurite și universul sufletesc nebulos, fluxul conștiinței surprins impresionist,²⁴ de suprarealism, de romantism,²⁵ de pointillism, narcisism și non-epic sau în descendența diverșilor autori italieni, francezi, englezi, a unor curente și ideologii europene din prisma teoriilor moderne ale receptării. Inițial, critica a acordat sintagmei de "proză feminină" sens peiorativ

²³ Ion Holban, *Hortensia Papadat Bengescu*, Ed. Albatros, București, 1985, p. 225;

²⁴ Mircea Zăciu, *Glose*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p. 174;

²⁵ Florin Mihăilescu, *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Minerva, București, 1975; p.231;

urmat de marginalizare, urmând parcursul firesc de izolare a fenomenului literar al femeilor. Cu toate acestea, în secolul XX, fenomenul se instalează fără drept de replică, iscând controverse, menționate de Dora Pavel în studiul *"Care e prima scriitoare din literatura română? Vieți trecute de doamne..."* apărut în 1993, în *Apostrof* IV, nr 6. Însuși Șerban Cioculescu făcea o mărturisire de credință asupra cantonării sale într-o poziție intelectualist-estetică și a unei perspective pe care nu se arăta dornic să o modifice. O asemenea perspectivă ține de "capriciile de tip feminin ale subiectivității, care pot da, totuși, critici de încântătoare alcătuire impresionistă"²⁶ pe care o pune pe seama misiunii explicării frumosului în sensul estetic al cuvântului. Chiar mai departe mergea George Topârceanu care nu emitea pretenții de la o femeie scriitor altele decât să scrie despre propria-i personalitate: "Fiind femeie până-n vârful degetelor, ar fi nedrept să-i judecăm din alt punct de vedere concepția asupra vieții".²⁷ Aceeași părere o împărtășea și Maria Luiza Cristescu, referindu-se mai ales la prozele de început, "Nefinisate sau chiar neizbutite, scrierile de început o exprimă pe autoare ca personaj al propriei sale literaturi".²⁸ Despre o politizare a discursului critic vorbim la I.E. Torouțiu care trecea "femenismul în rândul revoluționarismelor de stânga, pernicioase".²⁹

Absolut logic există diferențe structurale între autoarele diferitelor texte, diferențe dictate de mediu, educație, experiențe, dar la nivel tematic, de structură sau de viziune, nu se mai poate vorbi de "o enclavizare a literaturii feminine",³⁰ scrisul devenind necesitate de exprimare și autoexprimare. Eugen Negrici intervine decisiv admițând că nu se mai poate stabili un sex literaturii și subliniază că acest fals concept a perturbat continuu percepția criticii. Chiar Hortensia Papadat Bengescu afirma "Nu privesc în niciun fel anume literatura făcută de femei. Cunosc numai opere și scriitori, dintre care unele și unii poartă iscălitura unui nume feminin".³¹ De atunci această discriminare a încetat, numeroase aprecieri au curs continuu la adresa prozatoarei române, având girul marilor critici interbelici și postbelici care nu au mai permis această izolare de descalificare valorică. "Negarea vehementă și cu obstinație a specificului feminin al unei atare proze o lipsește, nemeritat, de calitățile ei intrinseci".³² Autoarea acesui studiu, a realizat chiar și o anchetă pentru a stabili minusurile prozei feminine. La nivel european Virginia Woolf milita pentru literatura femeilor printr-o replică celebră în epocă: "Nu putem interzice femeilor accesul în bibliotecă!", iar la noi, Constantin Noica aprecia prezența "miracolului feminin de care nu se vorbește prea mult într-o lume a degradării energetice".³³

Sfiindu-se să-și teoretizeze idealul estetic, Hortensia Papadat Bengescu va considera arta "ca pe o sinteză a unui preaplin sufletesc, o reprezentare expresivă a

²⁶Ș. Cioculescu, *Cronică literară. Cuvânt înainte*, în *Ecoul*, an 1, nr 3, 21 dec 1943, în G. Ivascu, *Cumpăna cuvântului 1939-1945. Mărturii ale conștiinței românești în anii celui de-al doilea război mondial*, Ed. Eminescu, București, 1977, p. 387;

²⁷G. Topârceanu, *Scrieri alese*, vol II, Ed. Minerva, București, p. 371;

²⁸Maria Luiza Cristescu, *Hortensia Papadat Bengescu- portret de romancier*, Ed Albatros, București, 1976, p. 23-27;

²⁹I.E. Torouțiu, *Modernismul. Symbolism-impresionism-expresionism*, Tip. Bucovina, 1926, p. 60;

³⁰Carmen Georgeta Ardelean, *Hortensia Papadat Bengescu "marea europeană" a literaturii române. Pledoarii*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p.19

³¹*Hortensia Papadat Bengescu, Femei între ele*, I, Ochii în Opere, ed și note Eugenia Tudor, vol I, Buc, 1972, p. 88;

³²Liana Cozea, *Prozatoare ale literaturii române*, Oradea, Biblioteca Revistei "Familia", 1994, p. 11;

³³Constantin Noica, *Insemnări despre feminitate*, Univ lit., an XVII, nr 34, 1938, p. 2;

vieții ca univers fizic moral și estetic”³⁴. Fără a înțelege aici nevoia intrinsecă a femeii de a se plânge, scrisului feminin îi este caracteristică propensiunea psihologică, din nevoia de eliminare a universului în care a fost prea mult și nedrept îngrădită, poate din nevoia acută de autocunoaștere. Dihotomia masculin - feminin cunoaște și în realitate abordări opuse ale suferinței, un bărbat poate părea dizgrațios, în timp ce unei femei, ”orice suferință îi pune în valoare capacitățile emotive și, deci, obiectul care le-a dezvoltat”³⁵ așa cum înșăși autoarea se confesa lui I. Valerian într-un interviu, manifestându-și preferința pentru bogatul material al sufletului feminin, deși scriitura sa relevă deopotrivă personaje masculine foarte bine susținute de reprezentarea narativă. Alegerea unor personaje feminine (Mini, Dia, Nory, Coca Aimée) drept personaje reflector cu funcție de alter-ego al autoarei, care uzează de tehnica monologului interior e posibilă, chiar logică, dintr-o înclinație tipic feminină spre introspecție, care fixează constantele feminității înseși. Elena Zaharia Filipaș vede în literatura feminină niște ”constante fundamentale”³⁶ gen instinctualitate, pudoare, mister, sentimentalism, lirism și subiectivitate, primatul senzației, a simțirii purificate, prin care literatura feminină propunea o alternativă la marea literatură. Hortensia Papadat Bengescu la maturitate devine un model respectat și de elita masculină a lumii literare, fără ca aceasta să însemne că a spulberat prejudecățile misogine, ea fiind privită în continuare ca o excepție, ”etalon autohton unic al prozei feminine de calitate”³⁷ la care vor fi raportate abuziv toate celelalte scriitoare. Cu toata predilecția declarată pentru eroine, arta adevărată nu e nici masculină, nici feminină, ci ”androgenă, universul prozaic al Hortensiei Papadat Bengescu este de fapt o meta-umanitate specifică, iar forța estetică a romanelor ciclului Hallipa s-a impus ca o evidență în fața pieselor anterioare.”³⁸

Călin Teuțișan distinge două tipuri de revoltate în proza Hortensiei Papadat Bengescu, unele împotriva familiei care, paradoxal, după ce rup legăturile nu își pot fixa un destin individual, iar ”accederea la sinele individual este o imposibilitate”³⁹, iar altele se revoltă împotriva legii naturale. Astfel, din pricina acestei întunecate determinări psihologice, ele cad în patologic, existând o interdependență logică între asocial și patologic la scriitoarea noastră (vezi Ina și mama ei din ultimul roman *Străina*). Este vorba de acea feminitate socializată, relațională și acea solitară, latentă pe care o remarcase și Paul Cernat. Fantasma amoroasă, retragerea în amorul ilicit văzut ca pe o salvare de la o criză de *spleen*, fac parte din niște scenarii ratate. Nici amorul legiferat (Elena-Marcian, Lenora- Walter, Walter-Coca Aimée, Lenora-Drăgănescu, Ina-Lucian) nu garantează supraviețuirea în căsnicie, membrii cuplurilor par a se procusta continuu până la renunțare sau cedarea finală, o adversitate ciudată pe care Mircea Anghelescu o apropia de cea a personajelor scriitoarei Colette, unde nu există nici învingători, nici învinși. ”Jocul seducției devine abisal, un război al sexelor, o înfruntare dură care are ca miză feminizarea întregii societăți”⁴⁰. Cum

³⁴Carmen Ligia Rădulescu, *Hortensia Papadat Bengescu, marea europeană a anilor '30*, Ed Recif, București, 1996, p.31;

³⁵I. Valerian, *De vorbă cu Hortensia Papadat Bengescu*, în *Adevărul literar și artistic*, an I, 1926, sau retipărit *Cu scriitorii prin veac*, E.P.L, București, 1967, p. 144;

³⁶Elena Zaharia Filipaș, *Studii de literatură feminină*, Ed. Paideia, București, 2004, apud. Carmen Ardelean, *op. cit.*, p. 25;

³⁷Paul Cernat-*Metafeminitatea* în Andreia Roman, *Hortensia Papadat Bengescu-Vocația și stilurile modernității*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2007, p.60;

³⁸Idem, p. 60;

³⁹Călin Teuțișan, *Subiectul la feminin. Reflexele oglinzii narative*, în Andreia Roman, *op. cit.*, p. 38;

⁴⁰Angelo Mitchievici, *Decadență și decadentism*, Ed. Curtea Veche, București, 2011, p.77;

femeile sunt coborâte în plan secund de către tați, soți, iubiți, ele nu pot opune bărbaților decât inteligența pe care și-o vor rafina. Indiferent că ele au slujbe, pasiuni, instruire, preocupările lor nu contează în economia romanului, au suficient timp să-și ascute irezistibil șiretenia, instinctul lor superior, pentru a conta în ochii lor și ai altora, demers care le reușește pentru că bărbații, angrenați fie în politică, afaceri, slujbe, artă, se epuizează și își risipesc deja eforturile în aceste direcții. Din păcate este un conflict fără miză, fără câștigători, se reușește cel mult un armistițiu temporar. Cum "Jocul seducției devine abisal, un război al sexelor, o înfruntare dură care are ca miză feminizarea întregii societăți",⁴¹ apare și nevoia de afirmare în ochii celuilalt prin devalorizarea calităților acestuia, o perpetuă competiție, iar femeia, "dușmanul temut".⁴² Ipostaze ale amorului și ale condiției femeii apăreau și în scrierile anterioare ciclului Hallipa, mai cu seamă în *Femeia în fața oglinzii* unde se creionează foarte multe din nucleele și motivele romanelor ulterioare, cum ar fi cel al dublului, al fecioarelor despletite, carnalul, mortificarea, bastarzii, oglinzii, identității și a alterității deopotrivă, a eroticului idealizat. Erotismul modern, neconsacrat marital, e o formă rafinată de degenerescență a instinctului sexual normal, un "rezultat dezastruos al hipertrofierii nervilor sensuali".⁴³ Cât privește personajele masculine, Ioan Bogdan Lefter merge și mai departe și avansează ipoteza cum ca aceștia ar fi de fapt ipostaze în oglindă de detalii contrare ale femeilor cu care se află în conflict. Într-o scrisoare către Garabet Ibrăileanu, datată Focșani, 26 oct. 1914, Hortensia Papadat Bengescu declara: "O oglindă, cred eu, nu e ceva adânc, e o muchie de răsfrângeri trecătoare".⁴⁴ Tot Ioan Bogdan Lefter propune ca temă de studiu ce fac femeile cu libertatea dobândită, dacă o folosesc concret sau pur și simplu se bucură de senzație. Prin personajul Ina din ultimul roman, Hortensia Papadat Bengescu propune varianta libertății care sperie, nefructificată, cadru al unui delir mintal. Atitudinea misogină de respingere a femeii ca natură identificabil încă de la Baudelaire, elogiul cosmetizării și devenirii ei prin artificiu, hermafroditul sau androgenul, ambiguitatea sexuală, alegerea acestui "soi de hibrizi" se poate explica tot pe filieră decadentă.⁴⁵ De asemenea, criticul antropolog Gilbert Durand, enumera printre mitemii decadentismului și "renunțarea la iubire" în care vede de fapt "o bulversare a identității sexuale și o homosexualitate subiacentă care îmbracă fie forma unei castități solitare (Parsifal sau Sf Ioan), consecința unei pierderi inseparabile (Orfeu), fie modalitate narcisistă (dandy-ul), fie paradigma homoerotismului Sfântului Sebastian în estetica oferită de Debussy în 1911"; așa cum pentru sexul feminin elocvente ar fi figurile lui Sapho sau al poetesei din Lesbos.⁴⁶ Erotismul este rezultatul dezastruos al hipertrofierii nervilor sensuali și presupune "pervertirea simțurilor prin rafinament și complicarea lor în perversitate".⁴⁷ Este femeia care sare gardul și vrea să renunțe la îndatoririle ei firești de mamă, soră, soție și "podoabă a genului uman".⁴⁸ Georges Bataille afirma că prin erotism avem acces la moarte, dincolo de fascinația

⁴¹**Ibidem;**

⁴²**Hortensia Papadat Bengescu, Străina, Opere,** Academia Româna, Fundatia Nationala pentru Stiinta și Artă, ediție, note și comentarii de Gabriela Omăt, studiu introductiv de Eugen Simion, București, 2012, p.20;

⁴³**V. Rion, Artiștii-muște,** în Evenimentul literar, an I, nr 8, Iași, luni 7 februarie 1894, p. 2, în Angelo Mitchievici, *op. cit.*, p. 83;

⁴⁴*Scrisori către Garabet Ibrăileanu,* ediție îngrijită de M.Bordeianu, Gr.Botez, I.Lăzărescu, Dan Mănuță și Al.Teodorescu, cu prefață de Al.Dima și N.I.Popa, E.P.L, București, 1966, p.167;

⁴⁵**David Weir, Decadence and the Making of Modernism,** p. 17, în Angelo Mitchievici, *op. cit.*, p. 55;

⁴⁶**Gilbert Durand,** *op. cit.*, p. 151;

⁴⁷**Idem,** p. 84

⁴⁸**Hortensia Papadat Bengescu, Străina, ed. cit.,** p. 418;

erotică ar fi moartea, astfel că acesta ar fi sensul sau modul firesc de negare a duratei individuale, tocmai aceasta senzație acută de perisabil ar conduce în definitiv la determinarea celor trei forme de erotism: trupesc, sufletesc și sacru. Fie că este vorba doar de "aventuri epidermice sau frustrări erotico-existențiale" erosul pare destinul majorității personajelor feminine, după Simona Sora.

Personajele scriitoarei se iscă, o domină, sunt abuzive până dincolo de limita suportabilității, îi intră în carnea ființei prin empatizare, apoi sunt exorcizați "trebuie ca înainte de a transpune pe hârtie destinul eroilor mei, să-i plâng, să-i deplâng și să mi-i smulg din trup ca pe niște fragmente de ființă".⁴⁹

II. Eroine bolnave

Nimeni n-a descris în românește mai adânc simțămintele femeii așa cum a făcut-o Hortensia Papadat-Bengescu. Poate de aceea primul "diagnostic" ce i s-a dat pentru perioada de început a literaturii ei a fost cea de scriitură feminină și chiar feministă, greșit înțeleasă. Surprinsă pe stradă, în tramvai, în mașină, în pat, în baie, în timp ce mănâncă sau își face toaleta de dimineață, în manifestările ei uneori infantile, alteori adulterine sau chiar senile, cu simțurile pervertite, cu sexualitate atrofiată prin excitare impusă, cu complexe, melancoliile, isteriile, răbufnirile ei imprezizibile, femeia traumatizată, inhibată, neajutorată intelectual, dezavantajată fizic sau defeminizată accidental ori prin infirmități congenitale, acestea sunt femeile, eroinele bolnave din ciclul Hallipa. "Sensibilitatea decadentă aducea în scenă o moarte la genul feminin, o moarte castratoare, așa cum era și femeia prin excelență".⁵⁰

Această "Cassandra dedublată de analistă",⁵¹ cum o numise Tudor Vianu, în interesul ei pentru lucrul mic, atât de propriu conștiinței feminine, face dovada unei meditații adânci pe care o întâlnim doar la "sufletele cuprinzătoare".⁵² Putea părea amenințător pentru acea perioadă că femeia cugeta și se cugeta, se pune în formule pentru a se descoperi și tindea să-și creeze un destin conștient. Dacă la toate aceste lucruri, în parte instinctive, se mai adaugă și inteligența, toate aceste lucruri o vor înnobila. E o experiență proprie sufletului modern. "Moda și tehnica psihanalizei e o practică inspirată în proporție covârșitoare de femei, de pacientele femei, de istericele burgheze al sfârșitului de veac vienez".⁵³ Portretul cel mai adecvat al autoarei îl face Marin Mincu: "o senzuală confesionistă, umplând pagini întregi cu refulări feminine, caracterizate printr-un exagerat subiectivism erotic, în care inventariază cu o scrupulozitate tipic feminină reacțiile fiziologice ale femeii, totul fiind expus direct[...]obținându-se o configurație senzorială care dezvăluie adesea virtuți analitice evanescente prin explorarea sufletului feminin în ipostazele cele mai ascunse scoțând la suprafață zone de o imponderabilă puritate, răsfângeri narcisiste de mare elevație, transcriind subtilele itinerarii interioare prin captarea stărilor liminare dintre senzații și sentimente și notația contururilor schimbătoare ce configurează misterul sufletului

⁴⁹Dan Petrașincu, *Cu scriitoarea Hortensia Papadat Bengescu despre Logodnicul și despre creație*, reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, Partea a II-a, vol II, Ed. Minerva, București, 1986, p. 639-642;

⁵⁰Angelo Mitchievici, *op. cit.*, p. 62;

⁵¹Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura 100+1 Gramar, București, 2000, p.165;

⁵²Idem, p. 166;

⁵³Roxana Melnicu, *Psihanalistul și descoperirea inconștientului*, în *Splendoarea decadenței*, Viena, 1848-1938, Ed. Bastion, Timișoara, 2008, p. 179;

feminin".⁵⁴ Criticul G. Călinescu observa că eroii romanelor sunt mai ales femei, iar stăpânul și singurul care intră în intimitatea lor este medicul.

Romanul feminin este prin excelență "un roman erotic",⁵⁵ un roman "ionic", o "ordine feminină a romanului" și este reprezentat la cotele cele mai înalte de Hortensia Papadat-Bengescu. Autoarea însăși declara în cadrul puținelor sale teoretizări: "Studiul femeii mi s-a părut întotdeauna mai interesant decât al bărbatului, fiindcă la bărbați faci înconjurul faptelor și faptele sunt rareori prea interesante, pe când femeia are o rezervă bogată de material sufletesc, în căutarea căruia poți pleca într-o aventuroasă cercetare plină de surprize".⁵⁶

Altfel vede Camil Petrescu o deviație comportamentală precum gelozia, pentru care ea însemna forma erotică a excesului de imaginație care construiește ipoteze posibile pornind de la date reale; și altfel apare în opera Hortensiei Papadat-Bengescu, ilustrată magistral prin personajul Madona, chiar Nory, Aneta, Mika-Lé, Sia, la care gelozia este efectul sigur și implacabil al unei frustrări. Chiar noțiunea "iubire" nu se mai reduce doar la sfera un bărbat și o femeie, ci înseamnă, în ciclul Hallipilor, capacitatea unui om de a preocupa spiritul altuia. Nevoia acestui tip de dragoste, aparent inofensivă, apare la toți frustrații erotic sau social. Relațiile cele mai importante sunt cele stabilite între femei, bărbații constituind pretextul acțiunilor. Vom întâlni androgenul, femeia snoabă și fanatică a averii, femeia preocupată de bunăstarea bărbatului și femeia-model.

Și cum "instinctul de distrugere este prin excelență feminin",⁵⁷ iar femeia este "castratoare prin excelență", iată cum apare și varianta de moarte decadentă la feminin, deci o moarte castratoare"⁵⁸ toate femeile ciclului Hallipa sunt bolnave și beneficiază din partea autoarei de dublu tratament, cel al biologului și al clinicianului care știe că orice suferință a corpului este și o boală a sufletului. Și astfel suntem în asentimentul lui Mihail Sebastian care afirma că: "literatura îi dă mai mult realității decât îi cere acesteia".⁵⁹

Hortensia Papadat-Bengescu reține pe cititorul rezistent, nu atât cu umanitatea casuală, cât prin capacitatea de a pătrunde în sufletele anormale. Ea demonstrează că reprimarea unei părți a vieții instinctuale și refularea reprezentărilor prin care se exprimă instinctul reprimat, constituie condiția individuală a tulburării psihice. În cazul eroinelor în discuție, e vorba mai ales de reprimarea sentimentelor erotice. Un bărbat ce și-a satisfăcut libidoul până acum prin fantasme și dorește să șimbe acest regim; o fată care-și dăruise întreaga tandrețe sorei sau tatălui; o femeie care dorește să renunțe la tendințele poligame, pentru a deveni credincioasă parteneră și mamă ireproșabilă; toți aceștia se îmbolnăvesc cu prilejul acestor laudabile eforturi, dacă fixațiile anterioare ale libidoului sunt suficient de puternice ca să se opună unei deplasări. În această privință, hătărătoare este predispoziția constituțională și experiența infantilă.

Prin felul cum racordează psihicul la fizic, înfățișând cu insistență situațiile patologice, Constantin Ciopraga îi presupune autoarei "impulsiuni din unghiuri

⁵⁴Marin Mincu, *Repere*, Editura Cartea Românească, București, 1977, p. 253;

⁵⁵Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, Editura 100+1 Gramar, București, 2000, p.16;

⁵⁶Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere I*, ediție și note de Eugenia Tudor, prefață C-tin Ciopraga, Editura Minerva, București, 1972, p.88;

⁵⁷Anton Holban, *Viața și moartea în Opera d-nei Hortensia Papadat Bengescu*, în *România Literară I*, 1932, nr. 20, 2 iunie, p. 13;

⁵⁸Gilbert Durand, *Arte și arhetipuri*, trad. Andrei Niculescu, Ed. Meridiane, București, 2003, p.15;

⁵⁹Mihail Sebastian în *Ion Vlad*, *Romanul universurilor crepusculare*, Ed. Eikon, Cluj- Napoca, 2004, p.66;

diverse: Dostoievski până la Bourget și frații Goncourt”.⁶⁰ Monștrii și superbii, zoofilii și marmoreeni sunt extremele morale. ”În timp ce primii sunt priviți cu o maliție amuzantă, deoarece, inofensivi pentru cine-i cunoaște, ei nu-și contrazic natura, lăsându-se descifrați în înfățișare, în jurul celorlalți se organizează un adevărat asediu de compromitere prin actualizarea contrastului nociv dintre aparența înșelătoare și fondul destructiv”.⁶¹

III. Femeia și familia

În virtutea interacțiunii dintre individual și social, Hortensia Papadat-Bengescu pune de acord biografia exterioară a personajelor sale cu fișa lor caracteriologică deoarece, așa cum spunea Cezar Petrescu, “un bolnav e produsul unei atmosfere, al unui mediu, al unei case, o boală personalizată”.⁶² Cu acest capitol îmi propun să urmăresc ereditatea personajelor, acele “triste pergamente și păcătoase blazoane”.⁶³ Nedezmintându-se de spiritul naturalist și decadentist, autoarea e preocupată asiduu de problema eredității, romanul ei fiind populat de “o faună de oameni vii, diferiți, evoluții imprevizibile, încrucișări de biografii și destine”.⁶⁴ Constantin Ciopraga observase interesul romancierei pentru descifrarea acelor aluviuni tulburi, a eredității, transformându-și astfel romanul într-o serie de “radiografii complexe”.⁶⁵

Personajele au o clară situație în mediul social. Ne aflăm în stadiul pătrunderii burgheziei în rândurile aristocrației, iar autoarea alege să evidențieze declinul fizic și moral al unei lumi în plină decadentă. Hallipii sunt o familie împestrită din punct de vedere al originii sociale, chiar și prințul Maxențiu, reprezentantul marii aristocrații, este produsul unei relații inegale social și nelegitimate religios, ceea ce va influența evoluția personajului. Mezalianța devine, pe lângă o necesitate, țelul majorității personajelor. Clanul trăiește o viață larvară, profitând de legăturile de sânge, în scopul parvenirii (situație similară cu cea de la curțile princiare din Evul Mediu francez). Agonia acestei lumi se traduce prin declinul biologic al Hallipilor, atinși de degenerescență, fie că sunt bastarzi, fie descendenți direcți. Pieirea lor fizică, urmărită în descrierea cazurilor clinice, o vestește și pe cea socială. Monstruozități patologice completează procesul de descompunere a societății din ciclul Hallipa.

Când trata tema socialului în roman, Paul Cornea ajungea la concluzia că opera nu reflectă pur și simplu universul social, ci îl transfigurează sub forme încifrate, astfel că materia realului este filtrată prin diverse “instanțe mediatore”, una dintre aceste instanțe fiind familia, “locul de inserție al omului în clasa sa”.⁶⁶ Teoretizări științifice despre teoria popoarelor face și autoarea noastră, prin intermediul personajului Mini, când analizează influența factorului ereditar asupra Mikăi-Lé ”Eu cred totuși în neamuri cum cred în insule. Poate că prima hartă etnografică pe care am văzut-o, am confundat-o cu una fizică, și petele care însemnau popoare le-am crezut insule. Din pământul întreg al omenirii s-au desprins așa insule. De la unele la altele, tot ce e roadă a materiei ca și a spiritului, vine să facă schimb și împreunare, dar

⁶⁰C-tin Ciopraga, *Hortensia Papadat Bengescu*, Editura Cartea Românească, București, 1973, p.2;

⁶¹Magdalena Popescu, în Viola Vancea, *Hortensia Papadat-Bengescu interpretat de...*, antologie, studiu introductiv, argument, cronologie, bibliografie de Viola Vancea, Editura Eminescu, București, 1976, p.31;

⁶²Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal*, E. P. L, București, 1961, p. 24;

⁶³Hortensia Papadat Bengescu, *Ape adânci*, Editura Cultura Națională, 1923, pag. 227;

⁶⁴Dumitru Micu, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, Ed. Saeculum I. O, Buc, 2000, pag. 227;

⁶⁵Paul Cornea, *Căi și perspective în sociologia contemporană a romanului*, Editura Minerva, București, 1982, p. 17;

⁶⁶*Ibidem*;

împrejur e apă care le desparte....Uneori atât au întins punți de legătură, că pare a se fi unit cu uscatul...și deodată apare un fir subțire de apă prinprejur, care se lățește...Sunt națiile lumii celei asemenea și totuși deosebite...Eu cred în nații; cred și în materialul omenesc unic, invizibil. Dar Mika-Lé nu aduce temperamentul unui străin, al unui om, nici al unui neam...E altceva...Exprimă acel minut prim, de stânjenire a unei ființe sau al unui neam laolaltă cu altul”.⁶⁷

De fapt nucleul declanșator al disoluției acestei lumi este factorul ereditar, care se traduce prin boală. Michel Foucault inventa o nosografie, ”*arier-corpul*”⁶⁸ care ar explica apariția anormalității, a individului tarat. În contextul acestei teorii a eredității, ”maladia particulară a strămoșului poate exploda într-o polisemie patologică derutantă”.⁶⁹ Orice defecțiune pe linie ereditară la un strămoș, poate genera orice tip de devianță la unul dintre descendenți. Așa cum remarca G. Călinescu, ”literatura Hortensiei Papadat Bengescu este o expresie a ororii de încrucișat. Aici nu sunt oameni buni sau răi, ci indivizi bine ori rău conformați, sănătoși sau bolnavi. Dramele din toate romanele se învârtesc în jurul unei boale”.⁷⁰ Și în studiul degenerescentei, cauzată de amestecuri, se trădează tot influența naturalistă, fie că această degenerescentă se manifestă prin boli, prin conformație fizică deficitară ori prin tendința incestuoasă a multora dintre personaje. Amestecul de etnii se continuă și în amestecul de clase, ce va duce la pieirea tuturor. Această lume restrânsă de descendenți, de mari moșieri sau prinți, se constituie într-un clan. Acești oameni sunt devitalizați. O ereditate încărcată îi condamnă la interiorizare. Personajul e situat la capătul unui circuit degeneraționist și, ”intelectualizarea stirpei merge mână-n mână cu degenerarea pe care naratorul o înregistrează clinic”.⁷¹ Bolile fizice le complică abulia și ei ajung să creadă chiar într-un privilegiu de clasă al suferinței. Degenerarea înflorește sumbru pretutindeni. Oamenii aceștia nu au vorba dreaptă și conștiința simplă a oamenilor sănătoși. Sunt complicați în cuvânt și în suflet. Cazuri de ereditate monstruoasă și de fiziologie anormală ni se destăinuie firesc prin intermediul acelor ”hemoragii de sens”,⁷² exprimarea cea mai adecvată a inconsistenței și nebulozității subconștiente.

Stilul romancierii, atât de mult comentat, nu este altceva decât stilul propriu materiei neorganizate pe care o cercetează. Oamenii studiați nu sunt chiar atât de imposibili, s-ar putea chiar trăi printre ei, cum spunea Ovid. S. Crohmălniceanu, însă ei se lasă, vrând-nevrând, ”înghițiți de trecut. Fiecare clipă se adaugă unui balast, menit să-i tragă înapoi, în neant”.⁷³

Relațiile dintre soți ori nu există (*menage blanc*), ori sunt exacerbări sexuale. Prima tară a lor este de a fi necreatori, altfel spus, sunt o societate întemeiată exclusiv pe consum. Efortul de a supraviețui îi costă distrugerea lentă și inconștientă a adevăratei personalități. ”Victoriile poartă în ele gustul searbăd al prețului lor. Hallipii, Drăgăneștii, Walterii s-au ales, cățărându-se, cu zgârieturi atât la coate cât și la genunchi pentru că au existat locuri unde au trebuit să se târască”.⁷⁴ Ceea ce aparent

⁶⁷Hortensia Papadat Bengescu, *Drumul ascuns*, ed. cit., p. 63;

⁶⁸Michel Foucault, *Anormalii*, trad Dan Radu Stănescu, Postfață de Bogdan Ghiu, Ed Univers, Buc., 1999, p. 349;

⁶⁹*Ibidem*;

⁷⁰G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață Al. Piru, Ed. Minerva, București, 1985, p.739;

⁷¹Angelo Mitchievici, op. cit., p. 215;

⁷²Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară-Marginalia, Eseuri*, vol. II, E.P.L., București, 1968, p.2;

⁷³Ovid. S. Crohmălniceanu, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p.448;

⁷⁴*Idem*, p. 447;

ar trebui să le asigure calmul și bunăstarea se dovedește o constrângere distrugătoare.

Efortul lor de aderare la această burghezie nou creată echivalează, pentru ei, cu un act de frustrare sau cu o refulare, în sensul că, orice realizare a unuia lezează integritatea interioară a altuia (de exemplu, Walter n-ar fi ajuns medic mare fără banii Salemei). Concluzia ce se desprinde de aici e, că omul Hortensiei Papadat-Bengescu are o stare civilă și poate fi definit într-un univers social, iar încercarea de a domina acest univers îl costă falsificarea psihică. "Toți nu vor face nimic, nu vor schimba în nici un chip mersul implacabil al evenimentelor".⁷⁵

Mariana Vartic considera că degradarea biologică este semnificativă pentru social doar dacă ea "s-ar produce sub pecetea eredității",⁷⁶ adică numai în situația când ar atinge indivizii ca exponenți, prin ereditate, ai unui trup social bolnav. Era necesar, în construcția acestui tip de roman, ca resorturile interioare ale indivizilor să fie puse de acord cu cele ale mecanismului social, să se realizeze "o deplină concordanță între biografia internă și cea externă".⁷⁷

În această lume femeia are doar două posibilități: ori să aducă pe lume copii degenerați, în care să nu se mai recunoască, ori să sufere din cauza imposibilității de a se realiza ca mamă. Constantin Ciopraga ducea ideea mai departe făcând chiar un top al morților importanți, înțelegând prin aceasta, acele personaje a căror moarte implică și un declin social (Maxențiu, Dinu Baldovin, Radu Vrana, Jean Deleanu, Ghighi). Cert este că neamul Hallipilor va muri la a treia generație, moarte pe care Anton Holban o vedea ca pe "o transformare necesară a vieții luxuriante".⁷⁸ În tot ciclul Hallipa se vor naște doar doi copii (Ghichi și fătul Inei) se va înfia un orfan care, bineînțeles, că nu vor contribui la perpetuarea neamului. În ordinea intrării în roman, vom urmări factorul etnic și filiațiile patologice.

"Nu există personaj important în ciclul Hallipilor care să nu posede în trecut, la rădăcini, un amănunt rușinos, tănuit, generator al unei biografii duble, paralelă cu cea cotidiană".⁷⁹ În concluzie, parafrazându-l pe G. Călinescu, noblețea e un fenomen biologic având ca efect, în anumite limite de timp, o perfecțiune fizică și morală. Acest maxim biologic este atins atâta timp cât se evită mezalianța cu elemente mai puțin evolute, în caz contrar, el merge fatal spre degenerare. În acest capitol din opera Hortensiei Papadat-Bengescu am urmărit procesul distrugerii aristocrației. Clanul Hallipilor nu este nici de o perfecțiune fizică nici morală, e produsul unor mezalianțe neinspirate, educația și etica se reduc la snobism, la standing și chiar din primul roman, personajele merg fatal spre degenerare. Autoarea urmărește apoi pe parcursul a cinci romane dominantă bio-psihologică pe care Viola Vancea o numea acea autentică "faculté maîtresse",⁸⁰ subminând prestigiul acestei noi păтури sociale "divulgând acel coeficient biologic, ambiguu, îndoielnic, compromișător. Trăind în condiții privilegiate, urmând anumite norme de educație intelectuală și etică, evitând mezalianța cu elemente mai puțin evolute, aristocratul, indiferent de originea lui ultimă, atinge un maxim biologic colectiv, care după o anumită durată merge total

⁷⁵Idem, p. 449;

⁷⁶Mariana Vartic, *Hortensia Papadat-Bengescu: individual și social în ciclul Hallipa*, în *De la Nicolae Filimon la G. Călinescu*, studiu de sociologie a romanului românesc, Editura Minerva, București, 1982, p.22;

⁷⁷Ibidem;

⁷⁸Anton Holban, *op. cit.*, p. 13;

⁷⁹Dicționarul esențial al scriitorilor români, coordonatori: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 1967, p. 145;

⁸⁰Viola. Vancea, *op. cit.*, p. 7;

spre degenerare”.⁸¹ Hortensia Papadat- Bengescu caută o explicație și un punct de sprijin în originea tarelor societății. Purity biologică perpetuată prin tradiție ar asigura o anumită certitudine biologică și morală, iar încrucișările, hibridii sunt surse de tulburări și de dezechilibru. “Defecțiunea biologică ia în opera Hortensiei Papadat-Bengescu aspectul degradării filiației prin legături ilicite”.⁸²

Degenerarea articulată pe genealogii este explicată chiar de dr. Walter cu o exemplară corectitudine clinică vizavi de clienta sa doamna Vidianu, născută prințesă Xanti, a cărei situație psihică nu e cauzată de social, având un statut socio-material de invidiat, ci ”unor viții congenitale”,⁸³ la fel cum explică și Elena debilitatea lui Ghighi cauzată de moștenirea soțului. Ion Rotaru considera că originalitatea Hortensiei Papadat Bengescu o dau doar romanele ciclului Hallipa și ea s-ar datora în principal studiului degenerescenței ”cauzată de amestecuri, manifestată fie prin boli, fie prin tendința incestuoasă a multora dintre ei”.⁸⁴

În interviul acordat lui I. Valerian, autoarea mărturisea: “Socot romanul propriu-zis ca însemnând realizarea vieții, deci a adevărului, în consecință ca pe ceva riguros și grav. Nu asupresc, dar nu acopăr. Deoarece mi-am propus adevărul. Adevărul se cercetează la lupă și la microscop. Severitatea mea e lupa de care mă servesc. Dimpotrivă, mica lume pe care o înfățișez nu e aleasă din specimene excepționale, ci dintre oamenii curenți și cu fapte uzuale. Din oameni care priviți la lupă și puși în avantajul unei lumini superficiale pot fi considerați buni și frumoși. Și chiar așa, sunt ei oare răi și urâți? Au ieșit ei oare din dimensiunile existenței pentru că lupa i-a mărit? Cred că nu. Îmi pare că în faptele cele mai obicinuite se poate găsi mult caracter și mult caracter și mult relief în caracterele cele mai uzuale”.⁸⁵

Oricarear fi părerile criticilor, cert este că nimeni nu a detectat mai fin, cu mai penetrantă înțelegere stările bolnavilor, într-o lume sortită pieirii prin tot ce exprimă fizic, social, moral, estetic. Filiația lor nu depășește două generații, nu sunt creatori, sunt închiși atât asupra lumii exterioare, dar și spre lumea interioară a familiei. Distrugerea atrage după sine, conform regulii ciclicității, o nouă etapă, superioară, de ce nu, a vieții după moarte, cu mult mai bună decât orice au trăit și încercat în această viață alocată de scriitoare. Dacă ne obișnuim ca abia la final eroi să fie pedepsiți prin boală, moarte sau alt necaz, romanele acestui ciclu încep sub acest auspiciu, și, printr-o ”polifonie imitativă a unui leitmotiv suveran proliferat la nesfârșit”,⁸⁶ duc, cu fiecare cuplu destrămat, inevitabil, la prăbușirea întregii generații, dar fără apăsarea tristeții, ca o eliberare, nicidecum o pedeapsă. Nu îi deplângi, nu ți-e teamă că te-ai molipsit, respiri ușurat pentru ei, nu simți frica lui Lovinescu vizavi de personajele lui Caragiale de la care te-ai putea molipsi.

⁸¹ G. Călinescu, *Principii de estetică - Domina bona*, E. P. L., București, 1968, p. 247-248;

⁸² Ovid. S. Crohmălniceanu, *op. cit.*, p. 447;

⁸³ Hortensia Papadat Bengescu, *Fecioare despletite*, ed. cit, p. 317;

⁸⁴ Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, vol. II, (de la 1900 până la cel de-al doilea război mondial), Editura Minerva, București, 1972; *Scrisori către Garabet Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță și Al. Teodorescu, cu prefață de Al. Dima și N. I. Popa, E. P. L., București, 1966, p. 643;

⁸⁵ I. Valerian, *op. cit.*, p. 145;

⁸⁶ Carmen Georgeta Ardelean, *op. cit.*, p. 105;

BIBLIOGRAFIE:

- 1.Ardelean Carmen Georgeta, *Hortensia Papadat Bengescu "marea europeană" a literaturii române. Pledoarii*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013;
- 2.Bataille Georges, *Erotismul*, Ed Nemira, București, 2005;
- 3.Bodiu Andrei și Georgeta Moarcăș, *Trupul și litera. Explorări critice în biografia și opera lui Gheorghe Crăciun*, Ed. Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012;
- 4.Călinescu, G., *Principii de estetică-Domina bona*, E.P.L, București, 1968;
- 5.Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață Al.Piru, Ed.Minerva, București,1985;
- 6.Ciopraga, C-tin, *Hortensia Papadat Bengescu*, Editura Cartea Românească, București, 1973;
- 7.Cornea, Paul, *Căi și perspective în sociologia contemporană a romanului*, Editura Minerva, București, 1982;
- 8.Cozea, Liana, *Prozatoare ale literaturii române*, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 1994;
- 9.Cristescu, Luiza-Maria, *Hortensia Papadat Bengescu-portret de romancier*, Editura Albatros, București,1976;
- 10.Crohmlăniceanu, S.Ovid,*Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Editura Cartea Românească, București, 1984;
- 11.Durand, Gilbert, *Arte și arhetipuri*, trad. Andrei Niculescu, Ed. Meridiane, București, 2003;
- 12.Filipaș, Zaharia Elena, *Studii de literatură feminină*, Ed. Paideia, București, 2004;
- 13.Foucault, Michel, *Anormalii*, trad. Dan Radu Stănescu, postfață de Bogdan Chiu, Ed. Univers, București, 1999;
- 14.Holban, Anton,*Viața și moartea în opera Hortensiei Papadat-Bengescu(Opere III)*,ediție îngrijită de Elena Beram, Editura Minerva, București, 1975;
- 15.Holban , Ion, *Hortensia Papadat Bengescu*, Ed Minerva, București, 1985;
- 16.Ivașcu, George și Tănăsescu Antoaneta, *Cumpăna cuvântului 1939-1945. Mărturii ale conștiinței românești în anii celui de-al doilea război mondial*, Ed. Eminescu, București, 1977;
- 17.Manolescu Nicolae, *Arca lui Noe*, Editura 100+1 Gramar, București, 2000
- 18.Melnicu, Roxana, *Psihanalistul și descoperirea inconștientului*, Ed Bastion, Timișoara, 2008;
- 19.Micu, D-tru, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, Editura Saeculum I.O, București, 2000;
20. Mihăilescu, Florin, *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*,Editura Minerva, București, 1975;
21. Mincu, Marin, *Repere*, Editura Cartea Românească, București, 1977;
- 22.Mitchievici, Angelo, *Decadență și decadentism*, Ed. Curtea Veche, București, 2011;
- 23.Noica, Ctin, *Însemnări despre feminitate*, Univ. lit., an XVII, nr 34, 1938, p. 2;
- 24.Papadat Bengescu, Hortensia, *Opere*, Academia Româna, Fundatia Națională pentru Stiința și Artă, ediție, note și comentarii de Gabriela Omăt, studiu introductiv de Eugen Simion, București, 2012
- 25.Papadat-Bengescu, H, *Opere I-IV*, ediție și note de Eugenia Tudor, prefață C-tin Ciopraga, Editura Minerva, București, 1972;

- 26.Hortensia Papadat Bengescu, *Ape adânci*, Editura Cultura Națională, 1923;
- 27.Petrașincu, Dan, *Romanul românesc în interviuri*, vol II, Ed. Minerva, București, 1986;
- 28.Petrescu, Cezar, *Oraș patriarhal*, E.P.L, București, 1961;
- 29.Rădulescu, Carmen Ligia, *Hortensia Papadat Bengescu, marea europeană a anilor '30*, Ed Recif, București, 1996
- 30.Roman Andreia, *Hortensia Papadat Bengescu-Vocația și stilurile modernității*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2007;
- 31.Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române*, vol.II, (de la 1900pânăla cel de-al doilea război mondial), Editura Minerva, București, 1972;
- 32.*Scrisori către Garabet Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M.Bordeianu, Gr.Botez, I.Lăzărescu, Dan Mănuță și Al.Teodorescu, cu prefață de Al.Dima și N.I.Popa, E.P.L, București, 1966;
- 33.Sora Simona, *Regăsirea intimității*, Ed. Cartea Românească, București, 2008;
- 34.Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară-Marginalia, Eseuri*, vol.II, E.P.L, București, 1968;
- 35.Topârceanu, G, *Scrieri alese*, vol II, Ed. Minerva, București, p. 371;
- 36.Valerian, I, *Cu scriitorii prin veac*, E.P.L, București, 1967;
- 37.Vancea, Viola *Hortensia Papadat-Bengescu interpretat de...*, antologie, studiu introductiv, argument, cronologie, bibliografie de Viola Vancea, Editura Eminescu, București, 1976;
- 38.Vartic, Mariana, *Hortensia Papadat-Bengescu: individual și social în ciclul Hallipa*, în *De la Nicolae Filimon la G.Călinescu*, studiu de sociologie a romanului românesc, Editura Minerva, București, 1982;
- 39.Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura 100+1 Gramar, București, 2000;
- 40.Vlad, Ion, *Romanul universurilor crepusculare*, Ed. Eikon, Cluj- Napoca, 2004;
- 41.Zaciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel, *Dicționarul esențial al scriitorilor români*,Editura Albatros, București, 2000;
- 42.Zaciu, Mircea, *Glose*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970.